

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТАТИСТИЧНОГО
ОЦІНЮВАННЯ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РОЗВИТКУ.**

МЕТОДОЛОГІЯ ВИБІРКОВОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

ТЕМА 5. СТАТИСТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ВАРІАЦІЇ І ФОРМИ РОЗПОДІЛУ

1. Суть варіації та завдання її статистичного аналізу.

в статистиці називається відмінність індивідуальних значень ознаки всередині сукупності, що вивчається.

Варіація
ознаки

Термін „варіація” пішов від латинського слова *variatio* – зміна, коливання, відмінність. Під варіацією розуміють мінливість, коливання значень ознаки у сукупності. Варіацію можна вивчати як на основі рядів розподілу, так і за індивідуальними даними. Основні причини формують центр розподілу, а сукупна їх дія – форму розподілу.

Головні завдання
вивчення варіації

три групи показників

- характеристики центру розподілу (середня, мода і медіана);
- характеристики розміру та ступеня варіації;
- характеристики виду та типу розподілу.

Абсолютні показники варіації: економічний зміст та способи обчислення.

Для оцінювання розміру варіації використовується система абсолютних показників, які розглядаються як абсолютна міра варіації.

Розмах
варіації (R)

максимальна амплітуда коливань значень ознаки в сукупності:

$$R = x_{\max} - x_{\min}.$$

В інтервальних рядах розподілу розмах варіації визначається як різниця між верхньою межею останнього та нижньою межею першого інтервалу.

Проте, коли частоти крайніх варіант надто малі, варіаційний розмах неадекватно характеризує варіацію. У таких випадках використовують **квартильні** або **децильні** розмахи.

Квартильний розмах $R_Q = Q_3 - Q_1$ охоплює 50% обсягу сукупності,
децильний $R_{D_2} = D_8 - D_2$ — 60% або $R_{D_1} = D_9 - D_1$ — 80%.

Узагальнюючою характеристикою варіації є *середнє* відхилення:

Лінійне
відхилення

$$\bar{l} = \frac{\sum |X - \bar{X}|}{n}$$

де X – індивідуальні значення ознаки;

\bar{X} – середнє значення ознаки;

n – кількість одиниць у сукупності.

Лінійне
відхилення
інтервального
ряду

$$\bar{l} = \frac{\sum |X - \bar{X}| f}{\sum f}$$

де X – варіанти; f – частоти.

Середнє квадратичне відхилення (σ) — показує середній розмір відхилень значень ознаки від середнього рівня. Залежно від вихідних даних використовують середнє квадратичне відхилення **просте і зважене**:

Середнє
Квадратичне
Відхилення
(стандартне)

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (X - \bar{X})^2}{n}} = \sqrt{\sigma^2} \text{ - просте;}$$

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (X - \bar{X})^2 f}{\sum f}} = \sqrt{\sigma^2} \text{ - зважене.}$$

Середнє квадратичне відхилення найчастіше використовують у статистичному аналізі, тому його також називають стандартним відхиленням. Слід мати на увазі, що при симетричному розподілі одиниць сукупності .

$$\sigma = 1,251$$

Відносні показники варіації використовуються:

- для оцінки ступеня варіації;
- для порівняння варіації різних ознак;
- для порівняння варіації однієї ознаки у різних сукупностях.

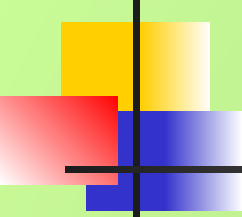
Дисперсія
(середній квадрат
відхилень)

$$\sigma^2 = \frac{\sum (X - \bar{X})^2}{n} \quad \text{проста}$$

$$\sigma^2 = \frac{\sum (X - \bar{X})^2 f}{\sum f} \quad \text{зважена}$$

де X – індивідуальні значення ознаки;
 \bar{X} – середнє значення ознаки;
 n – кількість одиниць у сукупності.

Для спрощення розрахунків використовують формули:.

$$\sigma^2 = \frac{\sum X^2}{n} - \left(\frac{\sum X}{n} \right)^2 \text{ або } \sigma^2 = \frac{\sum X^2 f}{\sum f} - \left(\frac{\sum Xf}{\sum f} \right)^2.$$

В інтервальних рядах розподілу з рівними інтервалами дисперсію можна визначити методом «моментів» за формулою:

$$\sigma^2 = i^2 (m_2 - m_1^2),$$

$$m_1 = \frac{\sum \left(\frac{X - A}{i} \right) f}{\sum f} - \text{момент 1 порядку}$$

$$m_2 = \frac{\sum \left(\frac{X - A}{i} \right)^2 f}{\sum f} - \text{момент 2 порядку,}$$

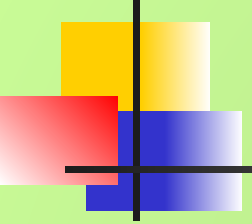
де X – індивідуальні значення ознаки;

\bar{X} – середнє значення ознаки;

$\sigma = 1,25\bar{X}$ $R = 6\sigma$

n – кількість одиниць у сукупності.

На основі взаємозв'язку між варіаційним розмахом R , середнім квадратичним відхиленням і чисельністю сукупності n Пірсон обчислив коефіцієнти k , за допомогою яких орієнтовно можна визначити середнє квадратичне відхилення за варіаційним розмахом:

$$\sigma \approx kR$$

КОЕФІЦІЄНТИ k ДЛЯ РІЗНОГО ОБСЯГУ СУКУПНОСТІ

n	10	20	30	40	50	100	200
k	0,32	0,27	0,24	0,23	0,22	0,20	0,18

Очевидний взаємозв'язок середнього квадратичного відхилення та дисперсії: $\sigma = \sqrt{\sigma^2}$. Дисперсія входить до більшості теорем теорії ймовірностей, які є фундаментом математичної статистики, і широко використовується для вимірювання зв'язку й перевірки статистичних гіпотез.

3. Відносні показники варіації.

Відносні показники варіації використовуються:

- для оцінки ступеня варіації;
- для порівняння варіації різних ознак;
- для порівняння варіації однієї ознаки у різних сукупностях.

У загальному вигляді відносні показники варіації визначаються за формулою:

$$K_v = \frac{\text{Абсолютний показник варіації}}{\text{Середня величина}}$$

Існує 12 варіантів обчислення відносного показника варіації:

коефіцієнт
осциляції

$$K_o = \frac{R}{\bar{X}}$$

лінійний
коефіцієнт варіації

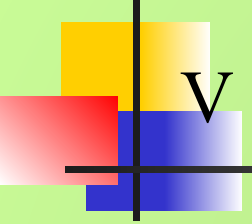
$$K_l = \frac{l}{\bar{X}}$$

квадратичний
коефіцієнт варіації

$$K_v = \frac{\sigma}{\bar{X}}$$

На практиці переважно використовують коефіцієнт варіації такого виду:

$$V = \frac{\sigma}{\bar{X}} \times 100.$$

Вважається, що сукупність є однорідною, якщо $V \leq 33\%$.

Крім цього, наведений коефіцієнт варіації застосовують для оцінки ступеня варіації:

$V < 15\%$ – варіація слабка;

$15 \leq V \leq 25\%$ – середня;

$V > 25\%$ – сильна.

Загальну варіацію ознаки можна розкласти на дві складові – систематичну та випадкову.

Для цього необхідно виконати аналітичне групування, у якому досліджувана ознака є результативною, а групувальна ознака розглядається як систематичний фактор.

Якщо центр розподілу поданий медіаною, то за відносну міру варіації беруть кuartильний коефіцієнт варіації

$$V_Q = \frac{Q_3 - Q_1}{2Me}$$

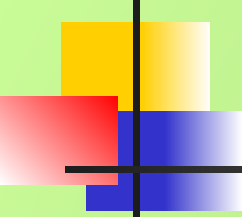
Для оцінювання ступеня варіації застосовують також співвідношення децилів. Так, коефіцієнт децильної диференціації показує кратність співвідношення дев'ятого та першого децилів:

$$V_D = \frac{D_9}{D_1}$$

Необхідні для розрахунку узагальнюючих характеристик варіації величини подано в табл.2 на прикладі розподілу домогосподарств за рівнем забезпеченості житлом. Середня розподілу становить 9 м².

ДО РОЗРАХУНКУ УЗАГАЛЬНЮЮЧИХ ХАРАКТЕРИСТИК ВАРІАЦІЇ

x_j	f_j	$\frac{x_j - \bar{x}}{(\bar{x} = 9)}$	$ x_j - \bar{x} f_j$	$(x_j - \bar{x})^2$	$(x_j - \bar{x})^2 f_j$
4	17	-5	85	25	425
6	39	-3	117	9	351
8	51	-1	51	1	51
10	42	1	42	1	42
12	29	3	87	9	261
14	15	5	75	25	375
16	7	7	49	49	343
Разом	200	×	506	×	1848

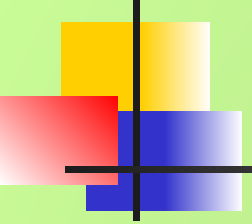

$$\bar{l} = \frac{\sum_1^m |x_j - \bar{x}| f_j}{\sum_1^m f_j} = \frac{506}{200} = 2,53 \text{ m2}$$

$$\sigma = \sqrt{9,24} = 3,04 \text{ m2}$$

$$\sigma^2 = \frac{\sum_1^m (x_j - \bar{x})^2 f_j}{\sum_1^m f_j} = \frac{1848}{200} = 9,24$$

$$V_\sigma = \frac{\sigma}{\bar{x}} = \frac{3,04}{9} = 0,34$$

Децильний коефіцієнт $V_D = 13,3 : 5,2 = 2,5$ показує, що нижня межа 10% відносно забезпечених житлом домогосподарств в 2,5 рази перевищує верхню межу 10% малозабезпечених домогосподарств

4. Міжгрупова та внутрішньогрупова дисперсії.

Правило додавання дисперсій.

Види дисперсій

- 1. загальна (χ^2)** – є результатом впливу усіх факторів, що спричинили варіацію ознаки, як постійних (систематичних), так і випадкових; характеризує варіацію ознаки навколо загальної середньої;
- 2. групова (часткова) (χ^2_i)** – є результатом впливу випадкових факторів (усіх крім фактора, покладеного в основу групування), характеризує варіацію ознаки у межах групи навколо групової середньої; узагальнюючою мірою внутрішньогрупової варіації є середня з групових дисперсій (χ^2_i)_{сер};
- 3. міжгрупова дисперсія (δ^2)** – є результатом впливу фактора (постійного), який покладено в основу групування; характеризує відхилення групових середніх від загальної, тобто систематичну варіацію.

Дисперсія має певні математичні властивості.

1. Якщо всі значення варіант x_j зменшити на сталу величину A , то дисперсія не зміниться:

$$\sigma_{(x-A)}^2 = \sigma_x^2$$

2. Якщо всі значення варіант x_j змінити в A раз, то дисперсія зміниться в A^2 раз:

$$\sigma_{xA}^2 = \sigma_x^2 A^2$$

3. Якщо частоти замінити частками, дисперсія не зміниться.

1. Дисперсія — це різниця квадратів

$$\overline{x^2} - \bar{x}^2$$

Де \bar{x}^2 — квадрат середньої величини;

$\overline{x^2}$ — середній квадрат значень ознаки.

Дисперсія має певні математичні властивості.

1. Дисперсія альтернативної ознаки обчислюється як добуток часток:

$$\sigma^2 = d_1 d_0$$

2. d_1 — частка елементів сукупності, яким властива ознака,

3. d_0 — частка решти елементів . ($d_0 = 1 - d_1$)

Якщо сукупність розбита на групи за певною ознакою x , то для будь-якої іншої ознаки y можна обчислити дисперсію як у цілому по сукупності, так і в кожній групі.

Центром розподілу сукупності в цілому є загальна середня

$$\bar{y} = \frac{\sum_{i=1}^n y_i}{n}$$

центром розподілу в j -й групі — групова середня

$$\bar{y}_j = \frac{\sum_{i=1}^{f_j} y_i}{f_j}$$

Відхилення індивідуальних значень ознаки y від загальної середньої можна подати як дві складові:

$$(y - \bar{y}) = (y - \bar{y}_j) + (\bar{y}_j - \bar{y})$$

\bar{y}

Узагальнюючими характеристиками цих відхилень є дисперсії: загальна, групова та міжгрупова.

Загальна дисперсія
характеризує варіацію
ознаки у навколо
загальної середньої

$$\sigma^2 = \frac{\sum (y - \bar{y})^2}{n}$$

**Мірою варіації їх
навколо загальної
середньої є міжгрупова
дисперсія**

Групова дисперсія
характеризує варіацію
відносно групової
середньої

$$\sigma_j^2 = \frac{\sum (y - \bar{y}_j)^2}{f_j}$$

$$\delta^2 = \frac{\sum_1^m (\bar{y}_j - \bar{y})^2 f_j}{\sum_1^m f_j}$$

Узагальнюючою мірою
внутрішньогрупової
варіації є **середня з
групових дисперсій**

$$\overline{\sigma^2} = \frac{\sum_1^m \sigma_j^2 f_j}{\sum_1^m f_j}$$

Дисперсія складається з двох частин.

Перша характеризує внутрішньогрупову, друга — міжгрупову варіацію

**Взаємозв'язок дисперсій називається
правилом розкладання (декомпозиції)
варіації:**

$$\sigma^2 = \overline{\sigma^2} + \delta^2$$

«Правило додавання дисперсій» використовується для того, щоб розкласти загальну варіацію результативної ознаки на систематичну та випадкову.

При цьому мірою систематичної варіації є міжгрупова дисперсія δ , а випадкової – середня внутрішньогрупова дисперсія ($\overline{\sigma_i^2}$).

Приклад розрахунку абсолютних і відносних показників варіації за індивідуальними значеннями показника.

Маємо дані про загальну площу п'ятнадцяти обстежених двокімнатних квартир (перша і друга графи таблиці):

Номер з/п	Загальна площа, м ²	$ X - \bar{X} $	$(X - \bar{X})^2$	X^2
1	76,3	22,7	515,29	5821,69
2	54,2	0,6	0,36	2937,64
3	41,7	11,9	141,61	1738,89
4	51,6	2,0	4,00	2662,56
5	49,3	4,3	18,49	2430,49
6	60,4	6,8	46,24	3648,16
7	52,4	1,2	1,44	2745,76
8	48,2	5,4	29,16	2323,24
9	40,3	13,3	176,89	1624,09
10	64,0	10,4	108,16	4096,00
11	54,5	0,9	0,81	2970,25
12	48,7	4,9	24,01	2371,69
13	62,2	8,6	73,96	3868,84
14	51,8	1,8	3,24	2683,24
15	48,9	4,7	22,09	2391,21
Разом	804,5	99,5	1165,75	44313,75

Для розрахунку розмаху варіації знайдемо максимальне і мінімальне значення ознаки:

$$X_{\max} = 76,3 \quad ; \quad X_{\min} = 40,3$$

Розмах варіації становить:

$$R = X_{\max} - X_{\min} = 76,3 - 40,3 = 36,0 \text{ м}^2$$

Розрахунок середнього лінійного відхилення розпочнемо з визначення середнього значення, яке становить:

$$\bar{X} = \frac{\sum X}{n} = \frac{804,5}{15} = 53,6 \text{ м}^2$$

Результати розрахунку модулів відхилень варіант від середньої занесено у третю графу таблиці. Середнє лінійне відхилення дорівнює:

$$\bar{l} = \frac{\sum |X - \bar{X}|}{n} = \frac{99,5}{15} = 6,6 \text{ м}^2$$

Дисперсію обчислимо двома способами, для чого визначимо квадрати відхилень значень ознаки від середньої $(X - \bar{X})^2$ та квадрати значень ознаки (X^2) , які занесемо у четверту і п'яту графу таблиці.

Дисперсія дорівнює:

$$\sigma^2 = \frac{\sum (X - \bar{X})^2}{n} = \frac{1165,75}{15} = 77,7$$

$$\sigma^2 = \frac{\sum X^2}{n} - \bar{X}^2 = \frac{44313,75}{15} - 53,6^2 = 2954,25 - 2876,5 = 77,7$$

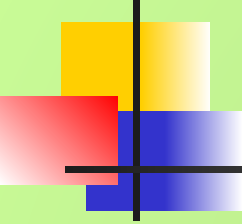
Середнє квадратичне відхилення становить: $\sigma = \sqrt{\sigma^2} = \sqrt{77,7} = 8,8 \text{ м}^2$

Для оцінки ступеня варіації обчислимо відносні показники:

– коефіцієнт осциляції: $K_o = \frac{R}{X} = \frac{36,0}{53,6} * 100 = 67,1\%$

– лінійний коефіцієнт варіації: $K_l = \frac{l}{X} = \frac{6,6}{53,6} * 100 = 12,4\%$

– квадратичний коефіцієнт варіації: $K_v = \frac{\sigma}{X} = \frac{8,8}{53,6} * 100 = 16,4\%$

Розглянемо розрахунок дисперсій на прикладі варіації якості твердого сиру у залежно від терміну його зберігання x . Результати вибіркового обстеження якості 20 партій сиру, розподіл їх за терміном зберігання (1, 2, 3 місяці), розрахунки середніх та дисперсій наведено в табл.4 Згідно з даними таблиці маємо:

1) середній бал якості сиру (за 10-бальною шкалою)

$$\bar{y} = \frac{\sum_1^n y}{n} = \frac{148}{20} = 7,4$$

2) загальна дисперсія балів якості

$$\sigma^2 = \frac{\sum_1^n (y - \bar{y})^2}{n} = \frac{26,26}{20} = 1,313$$

3) групові середні бали якості та групові дисперсії:

$$\bar{y}_1 = \frac{60,9}{7} = 8,7 ;$$

$$\sigma_1^2 = \frac{0,36}{7} = 0,051 ;$$

$$\bar{y}_2 = \frac{57,6}{8} = 7,2 ;$$

$$\sigma_2^2 = \frac{1,4}{8} = 0,175 ;$$

$$\bar{y}_3 = \frac{29,5}{5} = 5,9 ;$$

$$\sigma_3^2 = \frac{1,1}{5} = 0,220 .$$

РОЗРАХУНОК ЗАГАЛЬНОЇ ТА ГРУПОВИХ ДИСПЕРСІЙ ЯКОСТІ СИРУ

№ з/п	Гермін зберігання	Бал якости, у	Розрахунок дисперсій якості						
			загальної $(y - \bar{y})^2$	групових σ_j^2					
				1-ша група		2-га група		3-тя група	
			у	$(y - \bar{y}_1)^2$	у	$(y - \bar{y}_2)^2$	у	$(y - \bar{y}_3)^2$	
1	2	7,3	0,01			7,3	0,01		
2	1	8,8	1,96	8,8	0,01				
3	1	8,4	1,00	8,4	0,09				
4	3	6,5	0,81					6,5	0,36
5	2	7,5	0,01			7,5	0,09		
6	3	6,4	1,00					6,4	0,25
7	1	9,1	2,89	9,1	0,16				
8	1	8,6	1,44	8,6	0,01				
9	3	5,7	2,89					5,7	0,04
10	2	6,8	0,36			6,8	0,16		
11	2	7,7	0,09			7,7	0,25		
12	3	5,6	3,24					5,6	0,09
13	1	8,9	2,25	8,9	0,04				
14	2	7,8	0,16			7,8	0,36		
15	3	5,3	4,41					5,3	0,36
16	1	8,5	1,21	8,5	0,04				
17	2	6,8	0,36			6,8	0,16		
18	2	7,1	0,09			7,1	0,01		
19	1	8,6	1,44	8,6	0,01				
20	2	6,6	0,64			6,6	0,36		
Разом	—	148,0	26,26	60,9	0,36	57,6	1,4	29,5	1,1
Середня	—	7,4	—	8,7	—	7,2	—	5,9	—
Дисперсія	—	—	1,313	—	0,051	—	0,175	—	0,220

Значення групових середніх підтверджують залежність якості сиру від терміну його зберігання.

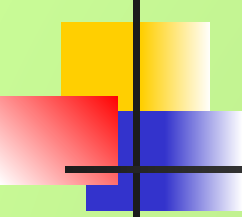
У 1-й групі середній бал якості становить 8,7, у 2-й групі якість сиру знижується на 1,5 бала, а в 3-й зниження якості порівняно з першою групою становить 2,8 бала.

Водночас зростає варіація балів у групах, що відбиває посилення впливу інших чинників на якість сиру.

Необхідні величини для розрахунку середньої з групових і міжгрупової дисперсій наведено в табл.5.

ДО РОЗРАХУНКУ МІЖГРУПОВОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ З ГРУПОВИХ ДИСПЕРСІЙ

Групи за терміном зберігання, міс.	Число партій f_j	Середній бал якості \bar{y}_j	Групова дисперсія σ_j^2	Розрахунок дисперсій		
				середньої з групових $\sigma_j^2 f_j$	міжгрупової	
					$\bar{y}_j - \bar{y}$	$(\bar{y}_j - \bar{y})^2 f_j$
1	7	8,7	0,051	0,36	1,3	11,83
2	8	7,2	0,175	1,40	-0,2	0,32
3	5	5,9	0,220	1,10	-1,5	11,25
Разом	20	7,4	×	2,86	×	23,4

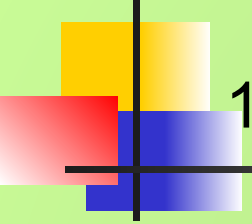

За даними таблиці міжгрупова дисперсія становить

$$\delta^2 = \frac{\sum_1^m (\bar{y}_j - \bar{y})^2 f_j}{\sum_1^m f_j} =$$
$$= \frac{(8,7 - 7,4)^2 7 + (7,2 - 7,4)^2 8 + (5,9 - 7,4)^2 5}{20} = \frac{23,4}{20} = 1,170;$$

середня з групових дисперсій

$$\overline{\sigma^2} = \frac{\sum_1^m \sigma_j^2 f_j}{\sum_1^m f_j} = \frac{0,051 \cdot 7 + 0,175 \cdot 8 + 0,220 \cdot 5}{20} = \frac{2,86}{20} = 0,143$$

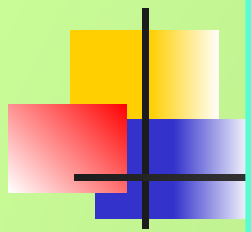
Сума їх дорівнює загальній дисперсії: $0,143 + 1,170 = 1,313$.

Міжгрупова варіація — це результат впливу фактора, який покладено в основу групування, внутрішньогрупова — інших факторів, окрім групувального. Відношення міжгрупової дисперсії до загальної характеризує частку варіації результативної ознаки y , яка пов'язана з варіацією групувальної ознаки. Це відношення називають **кореляційним** і позначають символом η^2 .

$$\eta^2 = \frac{\delta^2}{\sigma^2}$$

У розглянутому прикладі кореляційне відношення становить $\eta^2 = 1,17 : 1,313 = 0,842$ тобто 84,2% варіації якості сиру пов'язані з терміном зберігання. На інші фактори припадає $100 - 84,2 = 15,8\%$ варіації.

Правило декомпозиції варіації є основою вимірювання щільності зв'язку.

Дякую за увагу!

